

Runer frå utgravingane i Trondheim bygrunn 1971–94

Med eit tillegg av nyfunne innskrifter elles frå byen (N774–N894)
Av Jan Ragnar Hagland

(Manus til "Norges Innskrifter med de yngre Runer" (NlyR) bind 7)

KJØPMANNSGATA 20-26 (FOLKEBIBLIOTEKSTOMTA)

III. INNSKRIFTER MED *fupork*

[**816**] N-32836. (Tidlegare omtala: Hagland 1990b: 11, 13 ; Seim 1991a: 130; 1994: 289; 1994: 289;; 1999: 349, 224 f; Ertl 1994: 342; Knirk 1994b: 191f; Christophersen 1998: 28.)

Innskriftene står på eit runekjevle av tre, 275 mm langt, 22 mm breitt og 10-15 mm tjukt. Gjenstanden vart funnen i 1975, felt FF, i hovudfase 6, som arkeologisk kan daterast til tredje kvartal av 1100-talet. Det er runer på tre av fire sider. Innskrifta byrjar og sluttar i god avstand frå endane på alle tre sidene. På side a er ho 242 mm lang og runene er ca. 20 mm høge. På side b er lengda 222 mm og runehøgda likeins gjennomsnittleg 20 mm. På side c er innskrifta 42 mm lang, og runene er 9 mm høge.

På side a er det ikkje kontakt mellom staven og møtepunktet for dei to bogane på r. 1. Bogane er nokså skarpt vinkla. R. 5, 11 og 34, **r**, har opne bogar. R. 8, **s**, har punkt i nedre enden liksom r. 19, medan det ikkje er råd å sjå at det same er tilfelle med r. 16, 23 og 30. Punkteringa på r. 10 kan vera litt uviss, medan den på r. 15, 20 og 31 synest klårt. R. 28, **b**, er dårleg bevart, men bae endar av bogane synest å ha tangert staven. Bogane står utan kontakt med kvarandre og nedste bogen når inn til staven eit lite stykke ovanom grunnlina.

På side b har r. 1, liksom r. 13, 20 og 29 (**s**) punkt i nedre enden. R. 3 er punktert, medan r. 28 er meir uviss i så måte. Det som synest å vera eit punkt der, *kan* vera ein skade i treet. Elles er øvre del av r. 2 og 3 på den sida skadde og borte. Nedre del av staven og heile kvisten av r. 3 er likevel bevart, og ut frå konturane kan sekvensen nokså trygt lesast **uæ**. Avstanden mellom r. 6 og r. 7 er større enn runene imellom elles på denne sida. R. 12 16, 17 22, 26 og 31 (**r**) har liksom på side a alle opne bogar. R. 23, **u** i **runar**, kan vera sett til som ei retting pressa inn mellom føregåande **r** og følgjande **n**.

På side c har r. 3 boge som står nokså høgt opp på staven. Nedre delen er skadd. Elles er nedre del av kvisten på r. 5 på den sida dregen ekstra langt ut slik at han nesten tangerer r. 6.

B 1 1 1 R . 1 N 1 1 R . 1 N 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 1 B

a) **b a t e r · n u s t e r · k u i e s i n s e l i : s a n t i b**

1 1 1 N R

i s e t u r

1 N(?) 1 1 . 1 N 1 N 1 1 R 1 N 1 R : R 1 1 1 : R N 1 1 R :

b) **s u(?) e n · o u þ u n a r s u n r : r æ i s t : r u n a r :**

þ 1 1 R

þ e s a r

1 N 1 1 R 1 *

c) **f u þ o r k h**

a) *Pater noster, qui es in celis: Santificetur* - 'Fader vår du som er i himmelen: Lat (namnet ditt) helgast-'

b) *Sveinn Auðunarsunr reist rúnar þessar* 'Svein Audunsson rista desse runene'

c) *fuporkh* -

Side a inneheld innleiingsorda og første ordet i første bøn av fadervår på latin. R. 1 er ikkje punkttert, slik at **b** her er nytta for /p/. Dette er ikkje eineståande for norske *Pater noster*-innskrifter frå norsk mellomalder og kan i seg sjølv tyda på ein alder som høver godt overeins med ei arkeologisk datering til 1100-talet. I materialet frå Bryggen i Bergen er det i eitt tilfelle nytta tilsvarande skrivemåte. Det funnet er gjort under brannlaget som er datert til 1198 (NIyR VI: 28ff). Meir påfallande enn denne bruken av **b** er at same teikn kjem att som r. 28 i innskrifta i posisjon for /f/. I innskrifter på norsk er dette eit drag som ville vera alderdommeleg (jf. NIyR VI: 25), men ettersom teiknet er nytta for å gi att eit latinsk ord, er det uvisst om det same gjeld her. Det kan tenkjast at det er nytta **b** for å gi att ein (tilnærma) bilabial uttale av konsonanten. Vidare skil denne innskrifta seg frå alle andre kjende norske *Pater noster*-innskrifter ved at første vokal i *noster* er markert med **u**. Med unnatak av N616 er det elles alltid nytta **o** i dette ordet. I N616 er det nytta stav med to parallelt kryssande kvistar (|), og det gjer at Liestøl har stilt spørsmålet om lydverdi av dette teiknet ope i nett den innskrifta (NIyR VI: 30f). Innskrifta på side b og c her skil bae mellom **u-** og **o**. At skrivemåten med *úr* der vi skulle venta *áss* då skulle visa til den noko eldre tradisjonen der *úr* representerte både /u/ og /o/, verkar lite sannsynleg, og dei spesielle problem som Liestøl har med å gjera greie for bruk av **u** i N614 (**ulab** = *Óláfr*) synest ikkje å vera relevante her (jf. Hagland 1989:93f). Meir sannsynleg er det at ristaren har vore uviss på korleis han skulle gi att vokalkvaliteten i dette latinske ordet og kanskje tolka han som /u/. Latinen er elles tolleg bra attgjeven i innskrifta. Bortsett frå at ordet *celis* er skrive utan **s**, er det ikkje andre avvik eller problem enn denne spesielle bruken av **u** og bruken av **b** i r. 28. Bruk av **k** for latinsk *q* (r. 12) og **s** for *c* før fremre vokal (r. 19 og 31) er såleis i godt samsvar med det vi elles finn i norske runeinnskrifter på latin (jf. NIyR VI: 8 og 26). Skrivemåten utan **k** i **santibisetur** (*sanctificetur*) er òg ganske vanleg i norske runeinnskrifter og markerer vel både her og elles liksom i bøyingsformer av ordet *sanctus* uttale med assimilert /k/, jf. N345 Årdal kyrkje II, N404 Hopperstad XV, N614, 615 og 632 frå Bryggen i Bergen.

Innskrifta på side b er heilt endefram og uproblematisk når det gjeld innhaldet, der vi finn ein vanleg ristarformular. Skrivemåten av mannsnamnet *Sveinn* med diftongmarkeringa **æe** er litt påfallande. Punkteringa av r. 4 er tydeleg nok, og det kan vera eit spørsmål om det er diftongen /ei/ skrivaren har vilja markera, eller om det dreiar seg om ein person med monoftongisert namneform. Diftongen /ei/ er elles tydeleg nok markert **æi** i innskrifta, så det er godt mogleg at punkteringa av r. 4 her er eit reint mistak. Skrivemåten med **ou** i patronymikonet *Auðunarsunr* er elles ein vanleg måte å markera denne diftongen på i norske runeinnskrifter (NIyR VI: 29).

Innskrifta i side c har berre med dei sju første runene av fuþork-en, som såleis er ein av dei fem ufullstendige i materialet frå bygrunnen i Trondheim.

Tidlegare er det utgjeve 12 norske innskrifter med *Pater noster* (jf. NIyR VI: 41f). Liestøl set desse i samband med dei mange *Ave Maria*-innskriftene som også finst. Ein del av *Ave Maria*-innskriftene har også med fuþork-en, og somme av dei kan truleg oppfattast "som amulettar, innskrifter som skulle virke vernande mot ikkje nærare definerte farar og makter", slik Liestøl gjer (NIyR VI: 42).

Dei mange ufullførte bønner og fuþork-ar i desse innskriftene synest også å kunna oppfattast primært som øvingsrissing (jf. NIyR VI: 43). I denne innskrifta frå Trondheim kan vi heller ikkje sjå bort frå at dei sju første runene i fuþork-en på side c snarare representerer dei sju dagbokstavane i kalenderen enn ein ufullført fuþork (jf. Seim 1991a: 130).

Ingen av dei tidlegare kjende innskriftene med *Pater noster* står saman med fuþork-ar. Den påbyrja bøna og den ufullførte fuþork-en vil likevel godt kunna sjåast som resultat av ein kombinert religiøs og skriftleg lærings situasjon på same vis som Liestøl har gjort det i samband med *Ave Maria*-innskriftene. Vaklinga i skrivemåten av diftongen /ei/ i den norske teksten i side b synest å stø ei slik oppfatning. At ei slik innskrift også kan vera gjort med ein baktanke om nytte i meir okkult eller magisk samanheng, slik Liestøl ofte er inne på, er vel heller ikkje utenkjeleg.

Om vi ser innskriftene på dette kjevlet frå Trondheim som resultat av ein lære eller øvings situasjon, kan det vera at dei vanskaner som knyter seg til bruken av **u** for første vokal i *noster*, er eit pseudoproblem, i alle fall i kronologisk samanheng. Bruk av upunkttert **b** for /p/ skulle elles peika mot ei datering av innskriftene til 1100-talet, noko også dei arkeologiske dateringar av funnomstenda stør til fulle.